

Thomas Verbogt

Het eerste licht boven de stad

Herinneringen aan Frans Kusters
en een keuze uit zijn verhalen

2013

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

THOMAS VERBOGT
Het eerste licht boven de stad

Voor Gabriella Bige

*Yes, to dance beneath the diamond sky with
one hand waving free*

Bob Dylan, 'Mr. Tambourine Man'

Insect, geen vogel

‘Het was echt zo.’

Dat zeiden we later zo nu en dan tegen elkaar als we het over onze eerste gesprek hadden: ‘Het was echt zo.’

In de eerste jaren van onze vriendschap hadden we het er nooit over. Misschien dachten we van elkaar dat we het hadden verzonnen.

We waren elkaar weleens tegengekomen, maar kenden elkaar niet. Een vriendin had gezegd dat het geen kwaad kon als we eens met elkaar zouden praten, omdat hij verhalen schreef en ik ook.

Het is de namiddag van een zomerse dag. Het is stil in de stad. Hij woont in een wijk die de Indische Buurt wordt genoemd.

Op de fiets vraag ik me af wat er over mijn verhalen te zeggen valt. Zelf vind ik ze goed, maar ik weet dat ze nog beter kunnen worden. Misschien weet hij hoe dat moet. Zijn verhalen ken ik niet.

Hij heeft een smalle kamer in het huis waar hij met zijn moeder en zus woont. Zijn vader is kort daarvoor overleden.

Hij wijst me naar de enige stoel in die kamer, een gehavende fauteuil, zelf gaat hij op bed zitten. Tussen ons in staat een kleine tafel waarop hij twee beugelflessen bier zet. Er ligt een geel boek, een aflevering van het li-

teraire tijdschrift *Randstad*. Hij wijst ernaar en zegt dat er verhalen van Jorge Luis Borges in staan. Ik ken die schrijver niet. Hij slaat het tijdschrift open en begint een verhaal voor te lezen, 'De ooggetuige'. Aan zijn stem merk ik dat het geen lang verhaal kan zijn. Ineens steekt hij een vinger omhoog. 'Hier gaat het om,' zegt hij: 'Indertijd was er een dag die de laatste ogen uitdoofde die Christus zagen; de slag van Junín en de liefde van Helena sterven met de dood van een mens. Wat zal er met mij sterven wanneer ik kom te sterven, welke hartroerende of vergankelijke vorm zal de wereld dan verliezen?' Hierna komt er nog een zin, een lange zin, en dan is het verhaal klaar.

Ik knik en zeg dat het goed is dat hij me dit verhaal leerde kennen. Ik weet zeker dat we vrienden zijn geworden.

We hebben het alleen maar over boeken. Hij vooral over het werk van Kafka, ik over Nabokov, van wie ik een paar jaar eerder voor het eerst iets las, de verhalenbundel *Lente in Fialta*. Ik sloeg die open in de boekhandel en las over de geur die in een dorp aan zee hing. 'De lucht is stil en warm, met een vage branderige geur. Het zout van de zee verdrinkt in een oplossing van regen en de zee zelf is meer grauw dan zeegroen, met golven die te traag zijn om schuimend te breken.' En ik róók die geur, de geur die in het dorp hing, de geur van de zee. Er gebeurde wat daar stond!

Hij gaat twee keer naar beneden om flessen bier te halen.

Als hij het grote raam achter hem verder opent, komt er ergens boven in de gordijnen enige beweging

en dan maakt zich uit de stof een dier los, het lijkt een zwarte vogel, maar dat is het niet, het is een groot insect, nog nooit zagen we zo'n groot insect, het maakt een geluid dat lijkt op twee vellen dik papier die tegen elkaar gewreven worden, met iets metaligs erbij, iets wat je achter je tanden voelt, het is net alsof het zich traag laat vallen tot halverwege de raamopening, waar het even tot stilstand komt om vervolgens weg te vliegen. We kijken het na, het verdwijnt achter de hoge heg in de tuin.

‘Heb je ooit zoiets gezien?’ vraag ik.

Hij schudt zijn hoofd, verbaasd, maar ook geamuseerd.

We hebben het er die middag niet meer over. Een jaar of tien later worden we samen geïnterviewd door een journalist van een regionaal tijdschrift. Die vraagt uiteraard hoe we elkaar hebben leren kennen. Als hij weg is, komt het insect ter sprake.

‘Het was toch een insect,’ zeg ik. ‘Geen vogel.’

‘Het was een insect. Nog nooit zag ik zo'n groot exemplaar.’

We bleven vrienden en hij ging dood in de herfst van 2012. Ik moest en wilde iets zeggen op zijn begrafenis en besepte dat ik het over onze vriendschap moest hebben, maar er nauwelijks iets over kon zeggen.

Wat er die middag begon, daar op de smalle kamer in de Indische Buurt, is altijd zo gebleven, ruim veertig jaar, er veranderde in feite niets, behalve dat we ouder werden, maar dat werden we niet als vrienden, we bleven die jonge mannen van toen, we bleven op dezelfde

manier bevriend. Misschien zou dat anders zijn geweest als we elkaar lange tijd niet hadden gezien. Dan waren we ook vrienden gebleven, en die vriendschap zou misschien ook ouder zijn geworden, maar dat gebeurde niet, de vriendschap bleef zo jong als wij toen waren en we zagen elkaar vaak en hadden hoe dan ook min of meer dagelijks contact.

Toen ik kort voor zijn dood naar hem toe reed, naar onze geboortestad, waar hij was blijven wonen – ik niet, ik zou het niet gekund hebben –, dacht ik aan de eerste uren die we samen doorbrachten. Niet dat ik daar voor het eerst aan dacht, maar ik nam er nu de tijd voor, de wegen naar het oosten van het land zaten vol, ik moest langzaam rijden. Herinneringen waren voor mij jarenlang momenten geweest die ik ergens op voorraad in mijn hoofd had, ik wist dat ze er waren, ik kende ook de aard ervan, ook een paar in het oog springende beelden eruit, of woorden, of emoties, maar ik kwam er niet aan, de wetenschap dat ik ze ergens op voorraad had was genoeg. Ik ken ook mensen die duizenden vakantiefoto's bezitten die ze zelden bekijken, of alleen maar laten zien aan belangstellenden. Mijn omgang met herinneringen is vergelijkbaar. Als iemand me ernaar vraagt, steek ik van wal en probeer ik de herinnering ook recht te doen, maar het is alsof ik er iets van probeer te maken voor een ander en niet voor mezelf. Dat laatste is onderhand hoogst noodzakelijk. Daarvoor zijn herinneringen immers: je hebt ze niet alleen maar, ze zijn gebleven opdat je ze zo nu en dan opnieuw kunt meemaken waardoor ze ook iets kunnen betekenen in de tijd waar-

in je nu leeft. Voor mij zijn herinneringen nooit onder de warme deken van nostalgie te schuiven. Dat ze je bijblijven, is niet voor niets. Jij hebt ze, maar ze hebben jou ook.

Ik kon me niet voorstellen dat hij er binnenkort niet meer zou zijn, ik kon er niet eens rekening mee houden, en terwijl ik aan ons tweeën dacht, besepte ik ook dat mijn herinneringen aan hem, herinneringen aan mijzelf waren, maar waren dat wel herinneringen, was dat niet wie je was?

Twee dagen voor zijn dood was ik bij hem. We wisten dat we elkaar hierna nooit meer zouden zien, we wilden iets zeggen over het leven dat we samen hadden gehad, over de rijkdom ervan, de intensiteit, over de lach die het vooral was, de boeken die we schreven. Zo zei hij het of ik, ik weet het niet, het waren die woorden: de rijkdom, de intensiteit, de lach, de boeken. We knikten alleen maar. We keken elkaar aan tijdens de lange stiltes tussen onze woorden.

‘Weet je nog, dat insect?’ Hij vroeg het. Of ik.

‘Ook later heb ik nooit zo’n groot exemplaar gezien.’

Hij sterft vlak voor mijn zestigste verjaardag. Daarover had ik nooit nagedacht, over mijn zestigste dus. Ik had er geen idee van wat er zou veranderen. Niets, dacht ik.

Maar er veranderde wel iets. Alles. Hij was er niet meer. Ik voelde soms paniek om zijn afwezigheid. Nog. Alsof ik mezelf kwijt ben. Dat is die paniek.

En ik werd zestig en die dag dacht ik: ik ben enorm zestig.

In het eerste licht (1)

In Nijmegen is geen café dat de hele nacht open is, een café met bijvoorbeeld een veranda van waaruit we kunnen uitkijken over de groene wereld van onze kindertijd, toen we wisten dat er iets aan het beginnen was zonder te weten wat dat was of kon zijn. Dat laatste is misschien niet waar, het had met de zin in verzinnen te maken.

‘Wat komen de heren eigenlijk doen?’

Frans Kusters en ik lopen door Nijmegen. Ik zeg dat ik zo begin.

‘Wat begin?’ vraagt hij.

‘Dat boek.’

‘O ja, dat boek.’ Het is duidelijk dat hij daarover niet wil praten. We hebben bezwaar tegen *ding* als aanduiding van een fenomeen, maar dat boek is dus mijn ding.

Het lijken de dagen van de late jaren vijftig en het begin van de jaren zestig, toen alles verwachtingsvol begon te veranderen.

De kortste nacht van het jaar is bijna voorbij. We lopen door het Nijmegen van onze jeugd, de stad waarin alles stil is blijven staan en alles mogelijk is. Onze vaders leven nog, onze moeders zingen in de nieuwe tijd, met hoge stemmen. ‘En jij bent niet dood,’ zeg ik.

Een van ons vraagt of de ander zich het gedicht van Borges herinnert waarin hij schrijft over de dageraad die niet door tijd beroerd wordt.

‘Op IJsland de dageraad. Zo heet het toch?’

‘Ja, dat. Weet je nog hoe lang we het hebben gehad over een beeld in dat gedicht, over de duistere spiegel waarin God die geen gezicht heeft, zich bekijkt.’

‘O ja, we hadden het over de grens van wat er nog beschreven kon worden. Het onverwoordbare.’

‘Daar hoeven we ons nu niet druk over te maken.’

‘Nergens over.’

Ik vertel over een droom, eerder die week. In de oude benedenstad liep ik rond een riant huis, dat uitzag op de Waal. Het was een huis waarin alle seizoenen te zien waren. Je kunt aan een kamer zien dat het winter is. Of zomer. Dat heeft met de kleur van het licht te maken. Er was echter geen voordeur. Dat stemde me eerst zenuwachtig en daarna voelde ik zelfs enige paniek. De tuin was vól groen. Het had pas geregend, en niet zo’n beetje ook. Het water droop van al dat groen af. Ik houd van hoe het ruikt in een tuin wanneer het pas geregend heeft, het is een geur waarvan je energie krijgt, die zorgt voor optimisme, maar ik rook niets.

‘En toen stond jij ineens daar. Je had een puik humeur en zag er ook uit alsof je veel aan je hoofd had. Ja, alsof je net een nieuw verhaal af had en popelde het te laten lezen of voor te lezen.’

Ik zei dat we het huis niet in konden.

Jij zei dat ik me vast vergiste, dat dat een koud kunstje moest zijn.

‘En toen werd je zeker wakker.’

‘Ja.’

‘Omdat we het niet zo hebben op koude kunstjes.’

We lopen zwevend door de stad, door de vroege ochtend. Boven de rivier hangt lichte mist. De overkant is net te zien.

Je wijst naar rechts, naar een glooiende weg. Ik kijk met je mee. Het is een beweging, daar in de verte, een vaag dansende beweging. Het is alsof die bij de ochtendwind hoort.

Nevelige velden

‘Wat komen de heren eigenlijk doen?’

Het is de zoon van Costa Yocarini die ons de vraag stelt. Zijn vader heeft deze Nijmeegse boekhandel grootgemaakt door in 1966 te regelen dat hij min of meer als enige in Nederland *De Nieuwe Katechismus* mocht verkopen, een boek dat heel katholiek Nederland moest hebben.

Het is nu tien jaar later.

We hebben een plastic Albert Heijntas bij ons. Daarin zitten tientallen exemplaren van het literaire tijdschrift *De Schans*. Frans en ik zitten in de redactie, samen met Anthon Fasel en Nop Maas. We hebben het tijdschrift ook opgericht, zoals jongens doen die de literatuur in willen.

Frans, Anthon en ik woonden een paar jaar op een zolderetage van een flat aan de rand van de stad, aan de Sterreschansweg. Mijn ouders woonden in een van de ruime appartementen in dat gebouw, beneden ons, met uitzicht op de Ooypolder. Voor de oorlog werd de flat bewoond door zeer welvarende mensen van wie de meesten een dienstbode hadden, en waren onze kleine kamers op de zolder dienstbodekamers. Het was Frans' eerste kamer, Anthon's tweede en ik woonde er al sinds de vijfde klas gymnasium. Nop was er ook zo nu en dan.

Daar maakten we het plan voor het literaire tijdschrift. Toen het eerste nummer verscheen, waren we al weg van die zolderetage.

Om de plaats te bepalen, het verhaal 'Het verloop van een vriendschap' in Frans' tweede boek eindigt zo: 'De wijk is op een heuvel gebouwd vanwaar men over de brede rivier kan zien en over de polder met zijn dorpjes en eenzame nederzettingen en het verschiet van uitgestrekte, nevelige velden.'

Frans had het jaar daarvoor al een boek gepubliceerd en had het tijdschrift helemaal niet 'nodig'. Waarschijnlijk hoefde het allemaal ook niet zo voor hem, maar natuurlijk deed hij mee. Frans was iemand die graag aan veel meedeed. Hij nam zelden zelf een initiatief, maar initiatieven die voor *gezelligheid*, misschien moet ik zeggen: *afleiding*, zorgden, omhelsde hij van harte.

Zo hadden we in die dagen ook nog een ander tijdschrift, dat *Het Orgaan* heette, en dat was het blad van een club vrienden en kennissen en vrienden en kennissen van die vrienden en kennissen van die kennissen die op een vaste avond in de week bij elkaar kwamen in een achterzaaltje van een café. De Vereniging heette die onduidelijke groep mensen. Op die avonden werden er lezingen gehouden over zinloze onderwerpen en ook was er een poëziewedstrijd. Dat soort dingen. Frans was voorzitter van De Vereniging, ik hoofdredacteur van *Het Orgaan*. Nop en Anthon organiseerden de poëziewedstrijd. We hielden zo van een kleine wereld in een grote wereld waarin we maar moeilijk onze draai konden vinden. Ik denk ook dat we dit nodig hadden omdat we Nijmegen kwijt aan het raken waren, althans de ge-

borgenheid van de stad. Nijmegen was een stad aan het worden van aksiekomitees en werkgroepen.

Anthon had de leiding van *De Schans* en regelde de productie die we in eigen hand hielden, Nop was het zelfbenoemde geweten van de onderneming en Frans en ik moesten voor de distributie zorgen. Moesten, we deden het niet van harte. Het ging om drie boekhandels die we met loden schoenen binnengingen. De avond ervoor hadden we geoefend. Wie wat zou zeggen, de volgorde waarin dat moest gebeuren.

Aan die oefening denken we voor de toonbank van de boekhandelaar.

‘Het is een literair tijdschrift,’ zeg ik.

‘Een nieuw literair tijdschrift,’ vult Frans aan.

‘Met verhalen en gedichten,’ zeg ik.

Frans: ‘Mooie verhalen en gedichten. En essays.’

Ik: ‘Voor geen geld.’

We kijken naar elkaar vanuit onze ooghoeken. Het gaat goed!

De zoon van de boekhandelaar, die iets ouder is dan wij, heeft er zin in ons nog wat te laten rommelen. Dat zal ons leren! Een literair tijdschrift oprichten in Nijmegen! We wisten ook dat het zo zou gaan.

‘We maken het helemaal zelf,’ zeg ik.

Frans moet nu zeggen dat we op hem, als boekhandelaar, rekenen, dat we zonder medewerking van de boekhandel het tijdschrift wel op onze buik kunnen schrijven, maar dat zegt hij niet. Hij legt uit wie wij zijn, dus hij en ik en Nop en Anthon. Hij pakt ook een van de nummers uit de boodschappentas, slaat het open: ‘Kijk dan.’

De zoon van de eigenaar doet niet wat hem gevraagd wordt, hij blijft naar ons kijken, met een triomfantelijk glimlachje.

Ik zeg hoeveel we ervoor willen hebben. De boekhandelaar zegt wat dan de verkoopprijs moet zijn.

‘Dat is het hartstikke waard,’ zegt Frans.

‘Doe er maar drie,’ zegt de boekhandelaar. ‘Die geef ik dan een mooi plaatsje.’

‘Drie,’ zeggen we tegelijkertijd.

Nadat we de andere twee boekwinkels hebben bezocht, gaan Frans en ik naar Marktzicht, een café dat er anno 2013 overigens niet meer uitziet. Het loopt tegen het middaguur, we bestellen bier, wat vroeg is voor ons, maar dat maakt op dat moment niets uit, we zijn uitgeput. En ook een beetje chagrijnig.

Frans zegt: ‘Straks werk jij weer aan een verhaal en ik ook. Het Ware Werk. En dan doet dit er allemaal niet meer toe.’

Het Ware Werk. Dat zeiden we vaak. Daar ging het om. Toen ook al: niets was verder belangrijk. En ook kon ons niets gebeuren, want er was altijd het Ware Werk.

‘Dit loopt dus niet goed af’

Ik vond Frans er al een tijdje grauw en moe uitzien, hij lachte minder, leek soms wat zwaarmoedig, hij liep ook moeilijk. Ja, daar begon het mee, met zijn benen. Die moesten geopereerd worden om de aderen schoon te krijgen. Ruim veertig jaar Gauloises. En toen ontdekten ze het. Overal kanker.

Daarna zie ik Frans vaak in het ziekenhuis, ook later, als hij na een optimistisch stemmende periode opnieuw is opgenomen. Ik ga het niet over de bezoeken aan Frans in het ziekenhuis hebben. Wel dacht ik een paar keer dat ik hem voor het laatst zou zien. Daarover hadden we het niet, daar, en maar af en toe als hij weer thuis is op de Pater Brugmanstraat in Nijmegen. Hij begint erover als Gabriella even de kamer uit is. Wanneer zei hij het? ‘Dit loopt dus niet goed af.’ En ik vraag niet wat hij denkt als hij dit zegt. Of hij bang is. Nooit hebben we op zo’n manier met elkaar gesproken. Dat hoort niet bij ons, dat hoeft ook niet, we weten wat er in ons omgaat.

Maar nu niet.

Dat voorjaar slaan de behandelingen aan, op de zondag van Pinksteren drinken we champagne, Frans, Gabriella, mijn vriendin Jacqueline en ik. We weten zeker dat het niet meer wordt wat het was, met hem dus, maar dat er in ieder geval perspectief is. De aanleiding dit te

denken blazen we enorm op, we willen dat het goede nieuws in ons zingt.

Sinds het bericht dat hij ziek is, leest Frans nauwelijks meer. Hij schrijft ook nauwelijks meer. Ik heb het over het troostrijke daarvan: dat je dan tenminste de baas bent over wat er gebeurt. Frans kapt dit soort oprispingen altijd af: 'Mijn hoofd staat er niet naar.' Of: 'Ik heb mijn handen vol aan patiënt zijn.'

Net mijn vader, denk ik dan. Die overleed in 2008. Frans en hij leken op elkaar. Mijn vader was oom Bas voor Frans. Mijn vader veranderde ook toen hij patiënt werd. Hij was het twee keer in zijn leven: begin jaren negentig, toen een been geamputeerd werd, en in de laatste fase van zijn leven, die niet zo lang duurde en waarin hij te ziek was voor woorden. Na de beenamputatie bracht ik hem films, tijdschriften en boeken, maar daar kwam hij niet aan toe en ik vroeg me af waar hij dan wel aan toekwam. Had ik het recht die vraag te stellen? En ze kwam weer in me op toen Frans ziek werd. Ook hij gaf zich over aan iets waaraan hij zich helemaal niet wilde overgeven.